

A történeti fotográfiák hitelességének védelmében

A magyarországi holokauszt-fotográfiák archiválásának és publikálásának problémái, 2. rész

JALSOVSZKY KATALIN

Képek téves adatokkal, téves képaláírással

A történeti dokumentumnak tekintett fénykép leglényegesebb adatai, amelyeket az archiválásnál kötelező, a történeti hitelesség igényével fellépő publikációknál pedig legalábbis tanácsos lenne

feltüntetni: a felvétel helye, időpontja, tárgya és a kép készítője. Ha ezek az adatok hiányosak vagy tévesek, nem tekinthetjük teljes értékűnek a fotó „születési anyakönyvi kivonatát”, s a kép felhasználásánál a lehető legóvatosabban kellene eljárni; ám mégis ezen a területen esik a legtöbb tévedés. S mivel egy fényképben

1. kép. Meggyilkolt asszonyok holtteste a Petőfi Sándor utcában. Budapest, 1945. január. Jevgenyij Halgyej felvétele. Forrás: MTI DHALD1945-007

2. kép. Holttestek a Király utcában. Budapest, 1945. január. Jevgenyij Halgyej felvétele. Forrás: MTI D HALDEJ194509A

többnyire számtalan értelmezési lehetőség rejlik, ha keletkezésének történeti kontextusát nem támasztják alá konkrét, megbízható adatok, tág tere nyílik a legkülönbözőbb szubjektív interpretációknak. A fentiekre ismét egy Halgyej-fotó kínálkozik példának. **(1. kép)**

„Röviddel azelőtt, hogy a németek végleg visszavonultak Pestről Budára, pillantottam meg a jelenetet a gettóban. Hajnali öt óra volt. Ezt az asszonyt és a lányát, aki 17 éves lehetett, hálórúhában rángatták ki ágyukból. Mindkettőt kihozták a házból, ahol laktak. Tarkólövessel ölték meg őket. Az asszony férje másutt rejtőzködött. Ez a kép tárult a szemem elé, amikor hazatért. (...) Ez a pesti gettó, itt balra egy áruház áll” – emlékszik vissza a fotográfus a felvétel keletkezésére.¹ Lehetséges, hogy a várost járó Halgyej valóban hajnali öt órakor pillantotta meg a jelenet, de a felvétel csak később készülhetett, hiszen télen ilyentájt még koromsötét van. A helyszín sem a gettó: a fotón a Petőfi Sándor utcát látjuk, bal szélén a pesti Belváros egyik legszebb modern bérháza, a Petőfi Sándor utca 12. sz. alatti un. Gerlóczy-ház, az utca végén pedig a Szervita téri egykori Török bankház jellegzetes oromzati díszje rajzolódik ki homályosan. A holttestek a Petőfi Sándor utca 7. sz. ház előtt fekszenek, a Pilvax-köz sarkánál. A fotós egyébként a helyszín egyik elemére jól emlékszik – a baloldalon, a Gerlóczy-ház földszintjét valóban egy áruház, mégpedig a Robert női divatház hatalmas kirakatai foglalták el.

A fénykép megjelent többek között a Steven Spielberg *The Last Days* című dokumentumfilmje alapján kiadott könyvben a következő képaláírással: „Egy zsidó férfi két asszonyt gyászol,

akiket a nyilaskeresztesek gyilkoltak meg egy pogrom során, 1944 októberében.” A forrásként megjelölt AKG-Images online katalógusában október 16-i dátumot találunk, s ez a kronológia kissé nagyvonalú kezeléséről tanúskodik: Halgyej ekkor természetesen még nem fényképezhetett Budapesten, hiszen a szovjet csapatok csak decemberben 25-én kezdték meg a főváros ostromát.²

Az MTI Kor-képek 1938–1945 című kiadványában 1945. januári dátummal szerepel a fénykép, „Holttestek a Belvárosban” képaláírással.³ Az album recenzense, Szegő György, utat engedve szabad asszociációinak, így kommentálja a felvételt: „Jevgenyij Halgyej Holttestek a Váci utcában 1945. január c. fotóján két halott (megerősített?) nő – az egyik kislány –, fekszenek holtan, kombinében. Cipőjüket, ruhájukat még a muszka húzta le, vagy már a hullarabló.”⁴ Pető Andrea hasonlóan értelmezi a képet: A II. világháborús nemi erőszak történetírása Magyarországon című írásában szovjet katonák által elkövetett szexuális erőszak és gyilkosság dokumentumaként közli, egyben azt is feltételezi, hogy a felvétel a főváros felszabadulása után, március–április hó folyamán keletkezett.⁵ Ezzel egybehangzó a fotó képaláírása Deborah S. Cornelius *Kutyaszorítóban* c. könyvében, bár itt a nemi erőszakra nem, csupán „szovjet katonai erőszakra” esik szó.⁶

A kép vizuális tartalma alapján azonban sem az elkövetés időpontjára, sem a nemi erőszakra, sem a gyilkosok kitérére nem következtethetünk. A látvány csupán annyit árul el, hogy az utcán, fehérneműben fekvő nők erőszakos halállal haltak: az idősebbik kezét zsinórral megkötözték, feje körül vértócsa sötétlik –

ez a tarkólövést valószínűsíti –, a fiatalabbik lábán sérülések nyomai látszanak. A fotó sorsa kapcsán óhatatlanul az a mondat jut eszünkbe, hogy „mindenki azt látja, amit látni szeretne”, vagy képszerűsítői szempontokhoz igazítva: mindenki azt látja, amit illusztrálni akar. S mert a szovjet katonák által Magyarországon tömegesen elküvetett nemi és egyéb erőszakról nem áll rendelkezésre semmiféle vizuális dokumentum, ha ilyet keresünk, csábító a lehetősége. A valódi gyilkosok kilétének megállapításához perdöntő érv lenne, ha a felvétel elkészítésének időpontját kiderítenénk: január 17. után ugyanis a tettest nem követhették el sem a németek, sem a nyilasok, hiszen az utolsó német és magyar csapatok a nyilasokkal együtt a január 17-ről 18-ára virradó éjszaka menekültek át Pestről Budára, majd felrobbantották a Duna-hidakat. Jelen ismereteink alapján nincs kilátásunk a kép pontos datálására, azonban annyi bizonyos, hogy nem készülhetett március-április hónapban, ahogyan azt Pető Andrea vélelmezi. Ugyanis a felvételnek egy talán még drámaibb variánsa, amely a holttesteket és a gyászoló férfit valamivel közelebbről ábrázolja, már 1945. március 3-án megjelent a moszkvai Zsidó Antifasiszta Komitété lapjának címlapján. A következő képaláírással: „Anyja és lánya, akiket a fasiszták előrángattak a pincéből és az utcán megverték aztán lelőtték őket. Mellettük a férj és apa.”

Halgyej képeinek pontos értelmezését nehezíti, illetőleg esetleges félreértelmezésüket megkönnyíti, hogy a tőle származó adatok sokszor tévesek, többször elmondott, gyakran kicsit másként kerekített történetei nem minden elemükben megbízhatók. E képnél az egymásnak ellentmondó állítások közötti döntéshozáshoz nincsenek közvetlen, konkrét bizonyítékaink. E cikk szerzője a rendelkezésre álló ismeretek alapján azonban úgy látja, hogy a tett elkövetésének módja kevésbé vall a nőknél erőszakot tevő szovjet katonákra, hiszen miért is hurcolták volna ruhátlan áldozataikat az utcára, és miért itt gyilkolták meg őket, amikor egyes alakulatoknál ilyen tettért súlyos büntetés járhatott. Ellenben a körbezárt fővárosban még az ostrom utolsó napjaiban is tomboló nyilasterrorra nagyon is jellemző az eset: a tömeges Duna-parti kivégzések mellett mindennapos volt, hogy az akár a gettóban lakó, akár a gettón kívül rejtőzködő zsidókat a fegyveres nyilas pártszolgálatosok elfogták, kirabolták, levették a ruhájukat, megverték, megkínnozták, a nyílt utcán agyonlőtték, majd az áldozatok holttestét elrejtették, gyakran gyalázkodó feliratokkal ellátva a helyszínen hagyták. A gyakorlatot még a nyilas rendőri vezetés is kifogásolta: „Nem az a baj, hogy zsidógyilkosságok vannak, csak a módszerben van a hiba. Nem szabad a holttesteket kirakni az utcára, hanem el kell őket tüntetni.”⁸

A Magyar Távirati Iroda Fotóarchívuma a Halgyej-életműből még három olyan felvétel forgalmazási jogát vásárolta meg, amelynél a budapesti gettó szerepel helyszíneként. Ez azonban csak két kép esetében igaz – ezek egy gettóbeli üzlethelyiségben felhalmozott holttesteket ábrázolnak. A harmadik kép a Magyar Távirati Iroda online katalógusában „Holttestek a budapesti gettó egyik utcájában” szöveggel található. A fotót ugyanilyen tartalmú képaláírással közli a Kor-képek 1938–1945 című képes album és a *Múlt-kor* történelmi portál. (2. kép)⁹ Bár a helyszín nem esik túl messze a gettótól, nem tartozott annak területéhez. A felvételen a Király utcának a Teréz körúton túli, Városliget felé vezető szakaszának elejét látjuk, baloldalon a Király utca 70., 72., és 74., jobb oldalon a 65. és 67. számú házak azonosíthatók, a háttérben az Eötvös utca, illetve a Hársfa utca torkolata tűnik fel. A civilek és

3. kép. Egy vidéki gettó palánkkal elzárt utcája. 1944 nyara. Ismeretlen fényképező felvétele. Forrás: MTI, TF 52001

katonák szanaszét heverő holttestei, a téglából emelt és áttört barikád arról tanúskodnak, hogy a kép valóban nem sokkal a harcok elülte után készülhetett.

Az MTI fotóarchívumában még két felvételt találunk, amelyek helyszíneként tévesen a pesti gettó van feltüntetve. A 3. számú kép 1944. decemberi dátummal, „Zsidó nők a budapesti gettóban” szöveggel szerepel. A fotón látható palánk és a házfal közötti keskeny úton haladó asszonyok könnyű ruhát viselnek, egyikükön virágos szoknyát, rövid kabátkát és szandált látunk. Ez arra utal, hogy a felvétel nyáron, nem pedig a hideg november–decemberi hónapokban, a pesti gettó fennállásának idején készült. S ha még a budapesti gettó alaprajzára is ránézünk, látjuk, azt úgy alakították ki, hogy a házak vonalával párhuzamosan, az utcát hosszában kettévágva sehol nem épült fal, csak a gettóból kivezető utcákat zárta le magas deszkapalánk, az utca vonalára merőlegesen. A kép tehát bizonyára egy vidéki város gettójában született – erre vall az utca kép jellege is –, mégpedig május–június hónapban, ebben az időszakban léteztek ugyanis a vidéki gettók.

4. kép. Sárga csillagot viselő férfiak elhagyják a terézvárosi római katolikus plébániatemplomot. Budapest, 1944 nyara. Ismeretlen fényképező felvétele. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár, ltsz.: 2002.143

5. kép. Figyelmeztető tábla a zalaegerszegi gettó egyik bejáratánál. Zalaegerszeg, 1944. május. Jánosffy Endre felvétele. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár, ltsz.: 62.2225

6. kép. Felirat egy zsidók által látogatható vendéglátóipari helyiség ajtaján. Budapest, 1944. május. Ismeretlen fényképező felvétele. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár ltsz.: 65. 941

7. kép. Illusztráció az American Historical Review 2010. februári számából. A kép aláírása: Jevgenyij Halgvej: Túlélők a budapesti gettóban. Jevgenyij Halgvej és Fotószojuz ügynökség. Forrás: Internet, képernyőfotó

„A budapesti gettó lakói” szöveggel tartja nyilván az MTI azt a felvételt is, amelyen sárga csillagot viselő öltönyös férfiakat látunk.¹⁰ (4. kép) A meghatározás téves voltáról ebben az esetben

is maga a kép árulkodik: a férfiak öltönyt viselnek, az asszonyok öltözéke szintén nyári, tehát a kép jóval november vége előtt, a pesti gettó felállításának előtti időszakban készült. A felvételnek a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában fellelhető eredeti, korabeli kópiájáról pedig tudjuk, hogy a terézvárosi római katolikus plébániatemplom előtt készült 1944 nyarán, s a templomot elhagyó katolikus vallású, de csillagviselésre kötelezett zsidókat ábrázol. A *Múlt-kor* című történelmi magazin 2014. évi tavaszi számában mindkét fotó az MTI archívumából származó téves információval jelent meg.¹¹

Ungváry Krisztián Budapest ostroma című könyvében a pesti gettót tárgyaló szöveget két feliratos tábláról készült fénykép illusztrálja, s a képaláírás szerint mindkettő a gettó falán volt elhelyezve. (5–6. kép.)¹² A fotók forrása a kötetben a Corvina archívum, jóllehet mindkét felvétel eredeti példánya megtalálható a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában. Az első tábla valóban Zalaegerszegen jelölte a május közepétől július elejéig fennálló gettó egyik bejáratát, s a felvétel, amelyet vitéz Jánosffy Endre készített, a *Magyar Futár* c. képes hetilap 1944. június 7-i számában jelent meg a következő szöveggel: „Éjjel-nappal őrzik a kirendelt zsidók a gettó kapuját és vágyakozva tekintenek ki abba a világba, ahonnan az önvédelem parancsát teljesítve örökre kizárta őket a magyarság akarata.” A második fényképet is

8. kép. Munkaszolgálatosok Borban, a tábor felszabadulása után. 1944. október. Forrás: Vajdasági Múzeum

9. kép. Munkaszolgálatosok Borban, a tábor felszabadulása után. 1944. október. Forrás: Vajdasági Múzeum

10. kép. A 209/1 különleges munkaszolgálatos század tagjai csillét tolnak a tokaji kőbányában. 1940 nyara, Bojár Sándor felvétele. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, ltsz. 65.2578

megtalálhatjuk e lap 1944. május 31-i számában egy fotósorozat darabjaként „Felvételek a pesti kávéházak, éttermek, cukrászdák és egyszerű kifőzések ajtajairól” kísérszöveggel. Május 15-én lépett érvénybe ugyanis a kormányrendelet, amely megtiltotta a sárga csillag viselésére kötelezett zsidóknak a vendéglátó üzemek látogatását, illetve kizárólag az erre kijelölt helyiségekre korlátozta, s ezek tulajdonosait kötelezte a tájékoztató felirat kifüggesztésére.¹³ A feliratok és a fényképek tehát hónapokkal a főváros ostroma előtt keletkeztek, és nincs köztük a pesti gettóhoz.

Némely esetben a téves képmeghatározás elkerülése rendkívül egyszerű lenne, ennek elmaradása a forráskritikai szemlélet teljes hiányára vall. A mellén feltűnően nagyméretű sárga csillagot viselő férfi és magyar katonasapkás társának fényképe David Shneer tanulmányát illusztrálja az *American Historical Review* 2010. februári számában, „Túlélők a budapesti gettóban” aláírással. (7. kép)¹⁴ Holott elég csupán röpké pillantást vetnünk a hasonló tárgyú budapesti fényképekre – akár magának Halgvejnek a felvételeire –, máris nyilvánvaló, ez a fotó nem születhetett Budapesten, hiszen a magyarországi zsidók sokkal kisebb csillagot viseltek: az előírás szerint 10 cm átmérőjűt.

A tanulmányban közölt kép egy sorozat darabja, közülük három felvétel megtalálható a Vajdasági Múzeum fotótárában, egy pedig a Bori Bányászati Múzeum gyűjteményében. Ez utóbbit Csapody Tamás tette közzé tanulmánykötetében, amelyben egykori munkaszolgálatosok visszaemlékezéseivel is alátá-

masztja, hogy a felvétel a szerbiai Bor táborrendszerében készült, a táborok felszabadítása után, 1944 októberében. (8. kép)¹⁵ Nemcsak a hatalmas, az emlékezők szerint 20 cm-es, a ruha anyagára olajfestékkel, sablon segítségével festett csillag utal a bori helyszínre, hanem még egy apró részlet: a magyar katonasapkát viselő férfi sapkáján egy lapocskát is látunk, rajta ötjegyű számmal – ilyen azonosító jelet a bori munkaszolgálatosok kaptak.¹⁶ A Bor helyszínt igazolja a fotósorozat egy harmadik képe, amelyen látjuk, hogy az egykori foglyok nem csupán elől, hanem a hátukon is viselték a csillagot – ez a bori lágérendszerben előírás volt, sem Budapesten, sem másutt Magyarországon ilyen nem létezett. (9. kép)

A fényképfelvétel helyének és időpontjának téves megadása, s ezzel a kamera által rögzített esemény hamis meghatározása gyakran előfordul, banális hiba, és ettől olyan jelentős művek sem mentesek, mint Randolph L. Braham monumentális munkái vagy a Holokauszt krónikája.

A kőbányában csillét toló munkaszolgálatosok fotója Randolph L. Braham A népiértés politikája: a holocaust Magyarországon c. monográfiájának 1997-es kiadásában, egy 9 képből összeállított sorozatban, „Zsidó munkaszolgálatosok különböző ukrainai munkahelyeken” képaláírással szerepel.¹⁷ (10. kép) A felvételt a Holokauszt krónikája című kötet és A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája is közli, ám e kötetekben a helyszín a képaláírásban nem Ukrajna, hanem a szerbiai bori

11. kép. A 209/1 sz. különleges munkaszolgálatos század földmunkán. Paptamási, 1940. november. Bojár Sándor felvétele. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, ltsz.65.2577

munkatábor.¹⁸ A sártengerben lapátoló civil ruhás munkaszolgálatosokról készült felvételt ugyancsak Ukrajna helyszín megjelöléssel találjuk meg a Népirtás politikája című kötet és A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiájának illusztrációi között. **(11. kép)**¹⁹ A képen jól látszik a munkaszolgálatosok háromszínű karszalagja, s mivel a megszállt szovjet területekre vezényelt zsidó munkaszolgálatosok az 1941. augusztus 19-én hozott rendelet értelmében a piros-fehér-zöld karszalag helyett sárga, illetve a kikeresztelkedettek fehér karszalagot viseltek, egyértelmű, hogy a felvétel helyszíne nem lehet Ukrajna. A munkaszolgálatosokat ábrázoló fényképek esetében az „Ukrajna” helymegjelölést egyébként is óvatos kétkedéssel kell fogadnunk, s alig néhány felvételtől tudunk, amelyek bizonyíthatóan ott készültek. Míg ugyanis 1940–1941-ben az országhatárokon belül dolgoztató munkaszolgálatosoknak még bőven nyílt lehetőségük a fotózásra, így ebben az időszakban megszámlálhatatlanul sok felvétel keletkezett, addig Magyarország hadba lépése után az Ukrajnába vezényelt egységeknél a szigorodó, többnyire embertelen körülmények között a munkaszolgálatosok számára a fényképezés lehetetlenné vált. Ehhez már az eszköz is hiányzott: az országból kiszállított emberektől minden értéket elkoboztak, köztük a fényképezőgépeket is.²⁰ Szerencsénkre mindkét szóban forgó fotó eredeti negatívja megtalálható a Magyar Nemzeti

Múzeum Történeti Fényképtárának gyűjteményében, meghatározásuk magától a fotográfustól, Bojár Sándortól származik. Bojár, az *Esti Kurir* ekkor már elismert fotóriportere, a 209/1-es számú munkaszolgálatos század tagjaként több mint félezer (!) felvételt készített alakulatának életéről, s a negatívokat 1965-ben átadta a Történeti Fényképtár gyűjteményének. A századot 1940 nyarán a tokaji kőbányában dolgoztatták, ekkor készült a **10. kép**, majd ősszel a visszacsatolt Partiumba, a Bihar megyei Paptamásihoz vezényelték, s itt született a földmunkát megörökítő **11. kép**, 1940 novemberében.

Veres Tamásnak az 1944. november végén, a svéd menlevéllel rendelkező munkaszolgálatosok deportálástól való megmeneküléséről titokban készült felvételei közül kettő a Józsefvárosi pályaudvaron, a harmadik a József körúton készült. Mindhárom kép egyértelmű képaláírással már 1948-ban megjelent Lévai Jenő Raoul Wallenbergről szóló könyvében, s ugyanígy tartja nyilván a felvételeket a washingtoni Holokauszt Emlékmúzeum is.²¹ Bár semmiféle ok nem merül fel, amelynek alapján a képek e legkorábbi meghatározásának autentikussága kétségbe lenne vonható, a napjainkban kiadott munkákban mégis a legkülönfélébb interpretációkkal jelennek meg. A **12. kép** a már többször idézett két Braham-műben megmagyarázhatatlan módon „A zsidók bevagonírozása, Soltvadkert, 1944. június” képaláírással szere-

12. kép. Svéd védlevéllel rendelkező munkaszolgálatosok kimentése a józsefvárosi pályaudvarról. Budapest, 1944. november 28–29. Veres Tamás felvétele. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, ltsz. 94.19

13. kép. Soltvadkerti zsidók a vasútállomáson, ahonnan kecskeméti gyűjtőtáborba szállították őket. Soltvadkert, 1944. június. Ismeretlen fényképező felvétele. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, ltsz. 79.36

14. kép. A Józsefvárosi pályaudvarról kiszabadított, svéd menlevéllel rendelkező munkaszolgálatosok a József körúton. A menet a Baross utca felől a Rákóczi út felé halad a József körút 48. és 46. sz. házak előtt, a Katona József utca 24. számú svéd védett ház felé. A kamera felé néző szemüveges férfi Heller Walter, a 107/23. sz. munkaszolgálatos század tagja. Budapest, 1944. november 28. Veres Tamás felvétele. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, ltsz. 65.950

pel.²² A józsefvárosi pályaudvar fotója mellett mindkét munkában egy valóban soltvadkert felvételt találunk. **(13. kép)**

A fényképeket összehasonlítva az első pillantásra feltűnik, hogy két különböző, összetéveszthetetlen helyszínről van szó: a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei község kis létszámú, de szigorúan ortodox zsidóságát elszállító, néhány vagonból álló szerelvény a szabad mezőn áll, s mellette csupán egy kis, falusias viseletű csoport készül a beszállásra; ellenben a józsefvárosi pályaudvaron tömegjelenetet látunk, a hosszú vagonok mellett városias ruházatú sokaságot, nagyszámú csendőrt, s egy komolyabb állomásépületet. A józsefvárosi pályaudvar fotójának közlésénél még az a hiba is megesezt, hogy a kép oldalfordítással jelent meg. A fotót az MTI archívuma is tévesen, „Deportálás a német megszállást követően. Budapest, 1944. június 1.” szöveggel tartja nyilván.²³

A Józsefvárosi pályaudvarról Wallenberg által kiszabadított munkaszolgálatosokat ábrázoló Veres-fotót jó néhány újabb publikáció is tévesen, a zsidók gettóba vonulásaként közli. **(14. kép)**²⁴ A hiba ősforrása kideríthetetlen: míg a felvételt a washingtoni Holokauszt Emlékmúzeum nyilvántartásában helyes meghatározással találjuk meg, addig az izraeli Gettóharcosok Múzeumának online archívuma szerint a menet a pesti gettóba tart.²⁵

Pedig ebben az esetben maga a kép cáfolja a téves meghatározást: a menetben hátizsákok, összegöngyölt takarókat, bőröndö-

ket cipelő férfiakat látunk, s nincs köztük sem idős ember, sem asszony, sem gyermek. Márpedig a gettóba túlnyomórészt idős férfiakat, asszonyokat, betegeket és gyermekeket költöztettek be a nyilas hatóságok, hiszen ekkor a zsidó férfiak nagy többsége, a 16 évestől a 60 éves korosztályig – már akit nem internáltak vagy deportáltak – munkaszolgálatot teljesített. A fénykép keletkezésére az egyik megmentett, az akkor 21 éves fémcsiszolósegéd, Heller Walter 2004-ben így emlékezett: „Wallenberg bátor ember volt. Amikor megtudta, hogy 1944. november 28-án a Józsefvárosi pályaudvaron megkezdtek a zsidók bevonulását, hogy Németországba deportálják őket, azonnal ott termett és Veres Tamás fényképpel (akivel 8 hónapon keresztül együtt voltam munkatáborban Jolsván, Miskolcon és Budapesten) mint svéd védlevéllel rendelkezőt megmentett, és a svéd védelem alatt álló Katona József utca 24. sz. házba vitt. Az őt kísérő Veres Tamás, aki éppúgy, mint én, 1923-ban született, lefotózta az eseményt, s a fotón én is látható vagyok.”²⁶

Kép képalírás nélkül

A képalírás elhagyása – amely különösen időszaki kiadványokban, internetes portálokon gyakori – éppoly félrevezető lehet, mint a hamis képszöveg. A tér és idő koordinátáiból kiszakított, inter-

pretáció nélküli „néma” fotóra automatikusan rávetül a szövegkörnyezet tartalma, s ha a kép és a vele illusztrálni kívánt szöveg nem felel meg egymásnak, a kép óhatatlanul téves jelentést kap.

A puskáját tartó német katona előtt feltartott kézzel vonuló tömeget ábrázoló fényképpel a *Múlt-kor* magazinban találkozhatunk képalírás nélkül, egy, a magyarországi vészidők első tömeggyilkosságáról, a „rendezetlen állampolgárságú” zsidók deportálásáról és kamenyec-podolszkiji lemészárlásáról szóló cikk illusztrációjaként. **(15. kép)**²⁷

Az olvasó joggal gondolhatja, hogy a fotó az 1941-es deportálás valamely mozzanatát ábrázolja. A fénykép azonban egy három évvel később, 1944 októberében, a nyilas hatalomátvételt követő első napokban keletkezett fotósorozat egyik darabja, és semmi köze a cikkben tárgyalt eseményhez. A sorozatot Walther Faupel, a Wehrmacht propagandaosztályának haditudósítója készítette, akinek budapesti felvételeiből a *Magyar Futár* is több képet közölt. Faupel képriportja a nyilasok és a németek nagyszabású zsidóellenes razziját örökítette meg, melynek során a VII. kerületi csillagos házakból kiharcolt több ezer embert, férfiakat, nőket, öregeket, gyermekeket kézfeltartásra kényszerítve, hosszú menetoszlopokba rendezve hajtották a város utcáin keresztül a Tisza Kálmán (ma II. János Pál pápa) térre, máig sem tisztázott célból. A fegyveresek által összetartott embertömeget a Városi Színház (ma Erkel Színház) épületében igazoltatták, éjszakára a Tattersallba hajtották őket, majd másnap csaknem mindenkit elengedtek. A 22 felvételtől álló fotósorozat eredeti

negatívjait a koblenzi Bundesarchiv őrzi, az archívumtól a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára 1994-ben vásárolt gyűjteménye számára az eredeti negatívokról készült 13×18 cm-es papírképeket.

Összegzés

A pillanatot rögzítő fotográfia, amint a film kikerül a kamerából, megkezdődik alkotójának, majd a képhasználók szubjektív szándékainak kiszolgáló életét. Az első változtatásokat végrehajthatja maga a fotográfus: a képet retusálhatja, megvághatja, montírozhatja, tetszés szerint magyarázó szöveget csatolhat hozzá. Minden további felhasználónak módjában áll a képet igénye, ízlése szerint formálni, adatot, szöveget önkényesen hozzáfűzni. A nyilvános térben megtett, sokszor hosszú és kalandos vándorútja során a fotó többszörös metamorfózison mehet keresztül, elvelezhető a hozzá fűződő valós információkat, és más, esetenként hamis képzetek rakódhatnak rá.

Bár a fényképek hamisítása, technikai manipulációja, téves adatokkal való felruházása a fotográfálás megszületésével egyidős, a nem megtévesztő célzattal, jóhiszeműen elkövetett hibák, tévedések, torzítások gyakorisága nagyszabásúakkal nagyobb. A hibák olykor visszavezethetők a fénykép készítője által adott, a valóságnak nem megfelelő információkra, de forrásuk kereshető a fotót a maga fizikai valóságában őrző tulajdonosnál, intézménynél, a forgalmazásának jogával rendelkező archívumnál

15. kép. Zsidóellenes razzia Pesten: a csillagos házakból a Tisza Kálmán térre összetartott tömeg a Városi Színház előtt. 1944. október 17–18. Walther Faupel felvétele. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, ltsz. 94.135. Bundesarchiv Koblenz, Bild 1011-680-8285A-26

